

Српска култура, језик и обичаји

Зашто је заборав гријех

Пише: Мр Милорад Дурутовић

О аутору

Milorad Durutović rođen je 10. maja 1984. godine u Nikšiću. Diplomirao i magistrirao na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Sada je doktorand na Filozofskom fakultetu u Kosovskoj Mitrovici. Pet godina radio kao saradnik u nastavi na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Član je Izvršnog odbora i Odjeljenja za srpski jezik Matice srpske – Društva članova u Crnoj Gori; član je UKCG. Koautor je knjige *Ja, Nikola Tesla*. Urednik je *Interdisciplinarne tribine Bios Theoretikos*, koja afirmiše mlade naučnike iz Crne Gore. Dobitnik je Brankove nagrade za diplomski rad „*Sporodno nebo – poetska kosmogonija Vaska Pope*“ (2010).



Културан је свако ко се с поштовањем сјећа и практикује учење својих предака, учитеља, умјетника, научника, историјских и националних хероја. Култура увијек претпоставља неки континуитет, неко калемљење на већ успостављене вриједности. Култура стога није могућа без сјећања. Отуда и веома фреквентан појам култура сјећања. „Сећањем – каже пјесник и есејистичар Миодраг Павловић – „човек остварује целину сагледавања свог живота, осмишљава своја дела, дубље разуме општа збивања чији је он део, рукавац, проток. Сећање за појединце, групе и народе је чување и обнављање сопствене форме, путоказ и подстицај у даљем делању, у предузимљивости, проналажењу нових поступака, облика. Међутим, наше вријеме прије доноси афирмацију заборављања него сјећања. Заиста, шта би од једног народа остало ако би се из његовог културног памћења почеле брисати странице, па још оне које свједоче највише етичке, просвјетне, професионалне или витешке домете!?! Одговор је, можда, сувишно исписивати, али само питање у овом најмодернијем времену

има своју драматичну релевантност. Па ипак, ако уважимо запажање Алаиде Асман да „оно што називамо заборавом по правилу јесте латентно памћење за које смо изгубили шифру, онда схватамо зашто заборављање, бар дугорочно, јесте немогућа институција. Увијек, наиме, постоји макар један човјек који се сјећа, који проналази шифре потиснутог памћења којима се може открити нека важна истина. Захваљујући професору Веселину Матовићу прије десетак година откривена је, тако, једна узвишена страница црногорске прошлости. Ријеч је о часном и витешком држању групе учитеља из Бјелопавлића који су и по цијену сопствених живота били спремни да стану у одбрану српске културе, језика и писма. Наиме, аустроугарска окупација Црне Горе, поред свих других страхаота, наредбом генералног гувернера Виктора Вебера, уводи забрану ћирилице у школама, док из школске наставе избацују српске јуначке и родољубиве пјесме, као и предмет Српска историја (Види детаљно: В. Матовић, Ћирилица и латиногорица, Подгорица – Никшић, 2013). Таквој наредби одлучно се супротстављају, именом и презименом: Вуксан Радовић, Саво Ђуровић, Велизар Ђурановић (три мјесеца провели у затвору), Илија Мијушковић, Трипко Брајовић, Андрија Драговић, Саво Јововић, Томо Драговић, Радован Поповић, Миладин Вујадиновић, Ново Вучинић, Блажо Радоњић, Цветко Станишић и Јакша Брајовић (осуђени на четири или више мјесеци затвора). Осим њих осуђена су још тројица правника, Никола Драговић, Марко Јовићевић и Радован Бошковић. Њима је на терет стављена оптужба подстрекивања побуне учитеља.

Учитељи своје оставке потписују појединачно у војној команди у Даниловграду, 19. октобра 1916. године. Њихово заједничко образложење гласи:

Ћирилица је српска историја – артерија, аорта српског национализма, а ми смо спремни да будемо српски учитељи и нећемо да будемо анационални. Да бисмо остали доследни позиву српског учитеља у Црној Гори, част нам је извијестити команду да са овим подносимо оставку на своју досадашњу дужност. Ћирилицом су исписани сви културни трагови нашег народа, а не предавати националну историју значило би одрећи се прошлости, садашњости и будућности.

Није случајно професор Веселин Матовић вратио у наше памћење успомену на одважне учитеље, будући да је и сам са својих 26 колега ступио у ред отпуштених професора, који су се прије петнаестак година успротивили

одлуци Министарства просвјете и Савјета за опште образовање о преименовању наставног предмета српски језик и књижевност у матерњи (српски, црногорски, бошњачки и хрватски) језик и књижевност.

Борба за очување српског језика и ћириличног писма у данашњој Црној Гори јесте двосмјерна. С једна стране, то је битка да се сачува предачко учење, историјски и културни идентитет Црне Горе, а, с друге стране, то је битка да се очува национални идентитет данашњих Срба у Црној Гори. Без активног памћења српске језичке историје и ћириличног писма, од Мирослављевог јеванђеља, преко штампарије Црнојевића, Горичког зборника, те, даље, дјелатности Вука Караџића, српски национални и културни идентитет данас би био једва могућ, јер данашњи институционални оквир не одражава слику историје. Српски језик кроз све историјске етапе Црне Горе уживао је статус привилегованог, службеног, државног језика. Ево малог подцјетника. Пишући о тестаменту Ђурђа Црнојевића његова удовица пише: „...остварено преко



Faksimil prve stranice Miroslavljevog jevanđela – Izvor: <https://bs.wikipedia.org/wiki/Miroslav>

[Miroslavljevo jevanđele pisano je krajem XII vijeka. Izrađeno je za humskog kneza Miroslava, brata Stefana Nemanje. Nastalo je, najvjerovatnije, u Bijelom Polju za potrebe crkve Sv. Petra i Pavla. Original spomenika čuva se u Narodnoj biblioteci Srbije]

вјеродостојног преводиоца, са споменутог језика српског на латински, јер је тај тестаментарни запис био и јесте написан на споменутом језику српском, властитом руком, од самог покојног господина Ђурђа Црнојевића.... Или, рецимо, славни штампар Божидар Вуковић Подгоричанин пише у Венецији: „Зажељех и наша српска слова (...) такође у типарима саставити (Поговору Молитвослову, 1520). У Земљопису књажевине Црне Горе за ученике III разреда основне школе (написали: Ђуро Поповић и Јован Радовић, Државна штампарија Цетиње, 1895) налазимо: „У Црној Гори живе све сами чисти и прави Срби, који говоре српским језиком. У Закону о народнијем школама у Књажевини Црној Гори (Цетиње, К. Ц. Државна штампарија 1907) стоји: „Члан 1. Задатак је народнијем школама, да васпитавају дјецу у народном и религијском духу и да их спремају за грађански живот, а нарочито да шире просвјету и српску писменост у народу.... Да не говоримо, најзад, о томе да је скоро цјелокупна књижевност са простора данашње Црне Горе све до 21. вијека исписана на српском језику.

Српски језички и културни лук од Мирослављевог јеванђеља, преко Његоша, до Борислава Пекића и Новице Тадића више је него достојан најбоље европске културне традиције. Па ипак, данас смо доспјели у вријеме када култура све мање постаје циљ еманциповане заједнице, а све више средство политичке махинације. Култура је по својој суштини наднационална, али то не значи да је анационална. Отуда, још једном, подвлачим колико је значајно за Србе у Црној Гори да у ововјековним околностима његују културу сјећања; да памте како и зашто:

- Божидар Вуковић Подгоричанин штампа Празнични Минеј (1538), који поклања манастиру Хиландару, претходно га украсивши илустрацијама на којима су Свети Сава, Свети Симеон Српски, Свети Стефан Дечански и Свети Никола;
- Његош у Горском вијенцу кодификује видовданску етику;
- Марко Миљанов поручује: „Као Куч мрем прилично Срећан, а као Србин несрећан и незадовољан;
- Стјепан Митров Љубиша вели: „Ја нијесам никад припадао народној партији, но од Косова припадам оној несретњој, али јуначкој и поносној народности српској, којуштују и уважавају и њени душмани”;
- Краљ Никола безброј пута у својим дјелима исказује своју српску националност и приврженост светосављу;

- Петар Лубарда својом руком исписује биографију, у којој каже: „Решио сам да пошаљем следеће и једине тачне биографске податке о мени. То су: Петар Лубарда, рођен, 1907. године, Љуботињ; Србин, живи у Београду, Иличићева бр. 1;
- Пива даје четири српска патријарха;
- Петар Перуновић Перун, славни гуслар из Дреновштице, проноси славу српских гусала по Европи и по Америци, али као официр српске војске добија и осам највећих ратних одликовања;
- У Земљопису Краљевине Црне Горе, за III разред основне школе (1911), аутори Ђуро Поповић и Јован Рогановић веле: „Сваки Србин у Црној Гори дужан је љубити цијелу домовину, све српске земље у којима живе наша ослобођена и неослобођена браћа Срби...”
- У Котору је деценијама постојала Српска народа гарда, основана 1862. године. У истом граду основано је најстарије, најугледније и у међународним оквирима најпознатије пјевачко друштво, које носи назив Српско пјевачко друштво Јединство. Основано је 1839. године, а без прекида ради до данас;
- Обилића медаља је војно одликовање за јунаштво које је установио Његош 1847. године, а додјељивали су га и наредни владари;
- У Књажевини и Краљевини Црној Гори Свети Сава поштован је као школска слава, али о светосавској традицији Црне Горе свједочи и то што десетине црногорских братстава славе Светог Саву као крсну славу, а чак 14 храмова са простора данашње Црне Горе посвећено је Светом Сави. Да не говоримо о десетинама топонима који, такође, сигнализују колико је развијен култ Светог Саве у Црној Гори.

Српско културно, национално, интелектуално и духовно биће формирало је и историјски сачувало Црну Гору. Овдје сам издвојио неке репрезентативне примјере, али таквих би се могло дописати стотину хиљада. Но овдје је циљ једноставан, да се покаже да нема сфере државног, народног, религијског, војничког, интелектуалног и умјетничког живота Црне Горе који не свједочи о вишевијековном континуитету српске културе у Црној Гори.

Али, такође, потенцијал народних обичаја, који су од паганских времена до данас одржали кроз најразноврсније модалитете, свједочи неке специфичне националне културеме Срба. У књизи Црквени живот у Црној Гори у 18. и



U slavu stogodišnjice rođenja Petra II Petrovića Njegoša (Pozivnica) – *Izvor: Crna Gora: narod, jezik, crkva – kroz istorijska dokumenta, prir. Jovan Markuš, Podgorica: 2019. [Pozivnica za proslavu stogodišnjice Njegoševog rođenja – originaln se čuva u Centralnoj narodnoj biblioteci Crne Gore na Cetinju]*

нешто речено у теоријском експозеу овог рада. У зависности од тога који светац се празнује као Крсна слава, у Црној Гори је лако претпоставити ком братству или племену припада онај који га празнује. Свети Никола (19. децембар) и Архангел Михаил, Аранђеловдан, (21. новембар) јесу најчешће крсне славе међу Србима у Црној Гори; први као заштитник путника и морнара одражава медитерански карактер Црне Горе, док је Аранђеловдан посебно важан јер је био крсна слава Немањића. Такође, за Србе у Црној Гори посебно је својствено и тзв. прислава. Ако би се десило да крсна слава пада у зимским данима, обично се крсној слави

19. вијеку Слободан Бобан Јокић износи бројне такве обичаје који су временом христијанизовани, или бар добили благодан статус Цркве, те у том смислу посебно заживјели међу Србима у Црној Гори. Међу такве обичаје спадају братимљења и посиновљења. Међутим, када је ријеч о простору Црне Горе, за разлику од свих других крајева гдје живе Срби, посебну обичајну праксу, уздигнуту безмало на ниво култа, стекле су крсне славе. Празновање породичног заштитника има своју паганску старину, али у хришћанском смислу сасвим другачије конотације. Вјековима се, па то важи и данас, крсна слава, која уосталом на такав начин није позната другим православним народима, третираше више као национални неголи као религијски празник. Могло би се чак тврдити да је још од периода покрштавања крсна слава једина народна и религијска светковина која се без прекида практиковала, чак и у периодима ропства и ратова. Циљ је несумњиво очување националног и културног континуитета, о чему је

додјелјивала нека прислава која пада у прољећним или љетњим мјесецима. То је својствено планинским крајевима Црне Горе у којима се због сурових зима окупљање најближих породичних гостију током славе није могло организовати. Осим споменутих, од посебног је значаја што се у Црној Гори као крсна слава празнује и Свети Сава. Још у уџбенику Читанка за четврти разред основнијех школа из 1909. године, аутора Ђура Поповића, штампаног на Цетињу, у Државној штампарији, пише: „Свака српска кућа има по један дан у години, који особито слави; то је крсно име, свети или благодан, слава, свечарство. Те славе су још из оног доба, када су наши стари из своје многобожачке вјере прешли у вјеру хришћанску. Свака српска школа и сви Срби ђаци славе Светог Саву, првог српског просветитеља.

На самом почетку овог текста направио се увид у једно размишљање Миодрага Павловића о чину сјећања, али свјесно сам за крај оставио нешто на шта Павловић упозорава. „Сећање може да наведе на лудости, што се види код народа сувише обузетих традицијом, сећање може да испуни појединца и групе дубоком меланхолијом, и најзад, сећањем се може уништити нешто врло драгоцено, оно што је предмет самог сећања. Могу се покварити, унаказити сопствене успомене, које су дотле лежале у нама скривене и способне да делују племенито, изазивајући у нама недовољно објашњива озарења.” Ако је, дакле, на самом почетку указано на проблем заборављања, важно је имати у виду да и сјећање може имати драстичне посљедице по друштвено (а и душевно) здравље. Чини се да у данашњој Црној Гори нема друштвеног, културног или националног конфликта који није рефлекс неке ближе или даље прошлости. А тамо



Srpske gusle [gramofonska ploča], pjeva narodni guslar Petar Perunović Perun / Recorded by Marsh Laboratories, Chicago 1920s – Izvor: <https://vidovdan.org/istorija/petar-perunovic-perun-guslar-koji-je-pevao-pupinu-i-tesli/>

одлазе баш сви, па и они којима су пуна уста будућности. Но посебна је прича што неко одлази да установи, а неко да избрише истину.

П. С. Свјестан сам могућег приговора, да овај текст посједује сувише ноншалантну методологију. Стога могу, што би се рекло, из рукава да упутим на неколико публикација које реферишу на све проблеме у вези са статусом српске културе, језика и писма у данашњој Црној Гори, и то на научан начин *par excellence*.

- Веселин Матовић, Ноћ дугих маказа: потискивање српског идентитета у црногорским уџбеницима за језик и књижевност, Подгорица: 2012.
- Андрија Јовићевић, Древни српски манастири, Подгорица: 2012.
- Веселин Матовић, Ћирилица и латиногорица, Подгорица: 2015.
- Јелица Стојановић, Пут српског језика и писма, Београд: 2017.
- Српско језичко наслеђе на простору данашње Црне Горе и српски језик данас. Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног у Херцег Новом 2023. априла 2012. године, Подгорица: 2012.
- Владимир Лепосавић, Ухваћени у вршењу својих права, Подгорица: 2017.
- О. Слободан Бобан Јокић, Црквени живот у Црној Гори у 18. и 19. вијеку, Подгорица: 2018.
- Црна Гора: народ, јазик, црква – кроз историјска документа (прир. Јован Маркуш), Подгорица: 2019.